

српског менталитета. Анушић говори и уопште о Србима у очима странаца, нпр. Ламартина. Замашан део његове књиге заузима међусобна преписка српских интелектуалаца Крајишника, притиснутих хрватским нетрпељивостима, хрватском отвореном или прикривеном мржњом, и њиховим погледима на Србију на почетку 20. века. Књига говори о Балканским ратовима и о Првом светском рату са српског и хрватског становишта, указује на немиле поделе у српским породицама, чији се чланови сврставају у две противничке стране: мобилисани – у аустроугарску, а добровољци пребези – у српско-савезничку, да би после српске победе (по већ познатој српској лаковерности) у генералштаб војске Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца били примани аустријски и угарски официри, претежно Хрвати. Нећу коментарисати Крлежин очајнички вапај из априла 1919. године: „Беч гладује. Аустрије нема. Руља је завладала свијетом, рат су добили балкански Цигани...” Нити ћу навести 75 хрватских погрдних назива за Србе, нити 7 српских, неувредљивих, за Хрвате (колико их има у дедином Дневнику), уз коментар: „Нема више. То је засад све. Можда ће мени бити допуњен. То треба оставити времену.”

И да завршим. Понирући у односе различитих цивилизација, пратећи политичке интересе тзв. великих сила на Балкану, анализирајући судбину српског народа који се у обе Крајине, иако већински, вековима борио за свој опстанак и свој идентитет, Анђелко Анушић оставља лековиту поруку да је искуство прошлости најважнији залог за будућност.

Нада МИЛОШЕВИЋ ЂОРЂЕВИЋ

ТЕЖИНА НЕПОТКУПЉИВОСТИ

Бранко Анђић, *Тешки мејал*, Агора, Зрењанин – Нови Сад 2014

Од 18. до 21. априла, у организацији Културног центра Новог Сада по једанаести пут је одржан Прозефест, који је ове године угостио једног домаћег писца, Мирка Демића, и два писца из Хрватске – Драга Кекановића и Слободана Шнајдера. Међутим, половину гостујућих писаца чинили су они из Латинске Америке – Луиса Валенсуела и Сантјаго Ронкаљоло, које деле безмало четири деценије, и писац Бранко Анђић, родом из Србије, али који већ скоро тридесет година живи и ствара на јужноамеричком континенту. Иако је на свечаном отварању фестивала у Српском народном позоришту међународна награда „Милован Видаковић” додељена аустријском писцу Петеру Хандкеу, овогодишњи Прозефест је некако протекао у егзотичном дамару латиноамеричких списатеља, с обзиром на то да су њихова гостовања била најпосећенија, што никако

не умањује значај осталих учесника. Такође, почасни гост фестивала је био управо Бранко Анђић, који је, поред тога што је лауреат књижевне награде „Милош Црњански” за 2011, умногоме заслужан за то што до нас стижу преводи бројних латиноамеричких, шпанских и северноамеричких писаца попут Борхеса, Љосе, Маркеса, Фуентеса, Ана Марије Шуе, Лилиане Хер, Гутјереса, Хозеа Ортеге и других. Осим књижевним стваралаштвом и превођењем, Анђић се бави и публицистичким радом, а приредио је и неколико антологијских избора приповедача са поменутог поднебља, те тако представља важну спону двеју култура, двеју, испоставиће се, блиских књижевности, судећи бар по сензибилитету и сензацијама публике. Због свега наведеног, Бранко Анђић је дан пре отварања олучио својом речју овогодишњи фестивал предавањем „Борхесова деца – савремена хиспаноамеричка књижевност”, као део манифестације „У сусрет Прозефесту”, а потом га затворио у разговору са младим модераторима и публиком о свом роману *Тешки мейџал*. Иако је штампан пре три године, очигледно је да је роман побудио велику пажњу, нарочито млађе публике ове године, те се чини да је прави тренутак да се о њему проговори још једанпут, нарочито због централне теме којом се бави, а која је ове године посебно актуелна у Србији.

Наиме, последњих месеци се у српској јавности разматра питање о поновном увођењу обавезног служења војног рока. У разговорима са многим мушким пријатељима давно сам схватила колико им је тих годину дана променило живот – нећу коментарисати како – да ли најбоље или нагоре, сада то није важно. Кључна је била промена. Неки су ту годину одслужили у канцеларијама, неки на терену; неки у рату, неки у родном граду; неки су били гладни, неки су били на топлому; неки су заборављали своје љубави, а неки су их се баш тада присећали. Многи од њих су тада по први пут били препуштени самима себи, а много је и оних који су тамо отишли када су се нашли у слепој улици живота. Неке од њих војска је прекинула у плановима за будућност или чак скренула са траса, а неки су пак пожелели да се на извесан период искључе из животних токова и потраже нове, па макар и само контемплативне путеве. Било како било, на све њих, без изузетка, то „странствовање” је оставило трага који се види на њиховим душама. Овако ил’ онако...

Управо у такав преломни тренутак у животу младог мушкарца писац смешта свог протагонисту, Ивана, студента књижевности који је добио престижну стипендију за студије у иностранству, али не може да добије дозволу јер није одслужио законом прописани војни рок од годину дана. Годину коју он нема. Ипак, прихвата свој крст и одлази у Марибор да испуни своју обавезу и тамо долази до спознаје да „после одслуженог војног рока знаш какав је твој народ”. Дакле, Анђићева касарна у Марибору је уједно и микросвет, додуше мушки, испуњен шароликим карактерима, неизбежном раслојавањем друштва, тестостероном

и мужјачком борбом за доказивањем и доминацијом. Ликови су живописни, именовани само надимцима, често хумористичним (Деда, Ђак, Професор, Жежић), или семантички гротескним презименима, налик пејоративу, као означитељима личности са вишим чиновима (Гаћеша, Брендупа, Брекало, Црни, који се у ствари презива Белић). Писац нам сјајно представља момачки свет војске са свом његовом фразеологијом и жаргонима, рутинама, међуљудским односима и начином функционисања. Приповедање у првом лицу стога додатно интензивира рецепцијски доживљај овог света – нарочито за читатељке, којима, већином, овај аспект мушког живота остаје непознаница – и еманира својеврсну аутобиографску ноту, што је и сам аутор потврдио.

Осим по годинама (отуд надимак Деда), а самим тим и по богатјем искуству, наратор романа је и интелектуално надмоћнији у односу на остале чланове војног колектива. Помоћу свега наведеног он брзо успева да издејствује повлашћени положај у војној хијерархији и омогући себи лагоднији боравак током служења војног рока. Но, како би Његош рекао: „Ко на брду как’ и мало стоји, више види но онај под брдом”, тако и наратор пењањем по лествици продире у закулисне радње војних челника, при чему наслов за читаоца открива своје дословно, прилично инкриминишуће значење. Ова сижејна нит удахњује роману својеврсни динамични флуид, који се развија пред читаоцем у маниру детективске приче и тиме доприноси напетости у, чини се, уједначеном војничком животу једне обичне касарне. Тако остаје да читалац сам открије да ли је, на пример, копање ровова поред границе са Аустријом припрема за рат, или се та „војна вежба” ипак изводи за нечији (приватни) рачун. Или пак где су нестали извесни комади оружја из војног магацина, који ће се одједном волшебно појавити за време пописа инвентара, иако је тај нестанак коштао живота једног редова.

Такође, Анђићев књижевноуметнички поступак, који је у складу са већ помињаном интелектуалном надмоћи главног лика, сјајно се уочава и у епизоди са турниром у шаху. Наиме, познато је да се време у војсци прекраћује разним врстама активности, претежно спортом, а тим пре што је то још један вид надметања у овом мушком миљеу, где сви траже своје место. Шах је овде, међутим, врло специфичан мотив: из неког пијетета не бих га назвала искључиво спортом или просто игром, већ интелектуалном вештином, умећем које захтева изузетну виспреност ума и планирање стратегије и стога је он за људе у униформи и више од спорта: „При том не заборављаш да је за сваку војничину, од каплара до генерала, шаховска табла симулација војног поља а не алефа, уметности неограничених могућности на ограниченом простору, апстрактног израза вечности.” Отуда се шах у овом роману актуелизује и као средство извесне карактеризације ликова, при чему Иван „ишчитава” психологију својих противника на основу њихових стратегија у шаху. О старешинама:

„Међу њима увек има оних искусних аматера код којих су године неуморног померања фигура учиниле да искуство почне да личи на знање. Они обавезно верују да су бољи него што јесу. Суревњиви су и пре свега препредени. Знају да постављају брзе, примитивне замке, понекад и да изненаде неком мало вештијом, умеју да се праве шерети који хватају на брзину свој плен и никад не заборављају своје победе. Њима се хране. Нарочито над студентаријом у униформи.” Овом приликом издвајам само један од многих примера индивидуалне карактеризације: „Војна лица-шахисти су крем војничких сељачина. Немате појма колико о њима и логици њиховог умовања може да се сазна кроз једну једину шаховску партију. Заставник Ђак ће, на пример, увек покушати да се упусти у неки веома компликовани маневар, без изгледа да га домисли до краја. Довољно га је пустити да сагори и само уредно одржавати своју позицију без нарочито амбициозних нападачких кампања. Његове могућности су у ствари мале и он их увек прикрива, надомештава жељом која из потеза у потез постаје све већа. Неумерено велика. Хтео би, пре свега, себе да изненади. Кад му то не пође за руком, увек има оправдање да је план био одличан и оригиналан, али да му је у једном тренутку пала концентрација. Задржава наду да ће следећи пут бити боље, не признајући себи да се то неће десити јер је за тако нешто потребно неко друго знање, шаховски ниво који је њему недоступан. *Зашто верује у срећу, а не у учење.* Примењена на друге сфере живота, под датим околностима, његова неумерена амбиција би могла да постане веома опасна – и то не само по њега. *Ђак, у сивари, одувек жели да буде Професор*” (курзив Д. Б). Ова вивисекцијска карактеризација личности Ђака у првом делу романа испоставиће се као тачна и пресудна у даљем расплету.

Имајући у виду да војска представља државну институцију, неизбежно је да основни ток радње наткриљује и друштвенополитички оквир из којег происходи и хронотоп романа. Наиме, радња романа се одвија махом током 1980. године, када се за бившу Југославију одиграва судбоносни догађај: вечити Председник је у болници и лекари се боре за његов живот, док читава нација пажљиво прати сваки след догађаја, на ивици нерава као какво апокалиптично човечанство које унезверено ишчекује удар комете у планету Земљу. Испоставља се да је тај удар, Маршалова смрт, уистину био космичких размера. Али ваља признати аутору способност да сјајни колоплет војничког живота осамдесетих година XX века не заглуши грмљавином политичких превирања, нити да га угуши историјско-политичким наравоученијима. Овај хтонски ток представља само једну суптилну сижејну нит која употпуњује хуману слику друштва, чији микрокосмос, у ствари, представља тадашња војска.

Иако се састоји из пет делова, роман је подељен на две временске целине. Највећи део романа заузима војнички живот Иванов, а други део представља прича о његовом брату Златану, такође на друштвено-исто-

ријској прекретници бивше Југославије – 1992. године. Ова структурна подела и оштри рез између композиционих целина рафинирано се сустичу у последњем поглављу, где актере повезује аутопоетички мотив – рукопис књиге *Теџки мејтал*. Сам писац је објаснио на књижевној вечери да је ово решење искористио како би роману дао форму отвореног дела, у чему је умногоме успео.

Такође, иако неуједначеног обима, две основне сижејне компоненте садрже много више сличности него што се испрва може учинити. Издвојила бих једну од најпрегнантнијих, али уједно и најмаркантнијих, дубоко прожимајућих сцена у роману, а то је тренутак када бивши возач у војсци, сада мафијаш у оделу, *оџкуиљује* по граду рецепте од чувених мајстора посластичара не би ли направио ланац посластичарница са најбољим слаткишима, наравно – уз претње и застрашивања. Последњи којег посећује, јер је само тај рецепт остао неоткупљен, је господин Бели, тј. бивши мајор Црни који је у војсци радио за унутрашњу контролу или неку тајну службу. Смена генерација међу људима из сенке. Но, чини се да је покушај куповине оригиналног рецепта за шнит-Александер уједно и покушај да се купи непатворена креативност, истинска уметност, права Реч. Чињеница да власник одбија да и по цену живота преда своје ремек-дело, своје креативно чедо, за читаоца прераста у алегорију о непоткупљивости Уметности, Књижевности; алегорију о томе како је уметношћу немогуће трговати; како се она не штанцује, не преписује, не копира, јер онда то није права књижевност, права уметност. Она не сме да подлегне масовној производњи, за њу не постоје франшизе, дилери и рецепти. То је јединствени укус живота, укус рецепције, арома ствараоца, доживљаја света. Она је јединствена, непоновљива и узвишена и, као и човек, постоји и траје само у додиру са бићем сопственог Творца, примарне Идеје. Зато данас говоримо о Роденовом *Мислиоцу*, Мунковом *Крику*, Гетеовом *Фаусћу*, Платоновој *Гозби...* Но, ко успе да подигне Анђићев *џеџки мејтал* откриће *нејодношљиву лакоћу* писања, читања, стварања, трајања.

Драѓана БОШКОВИЋ